

SCIENCEZONE

ONLINE SCIENTIFIC
CONFERENCES

Conference

On Legal Science

No.1 (2)

2024

<i>Abdihakimov Farhod Zafar o'g'li</i> ELEKTRON TIJORATDA SOTUVCHI MANFAATLARINI HUQUQIY HIMOYA QILISH	4-10
<i>Olimjonova Hulkar To'lqin qizi</i> SUG'URTA KOMPANIYALARI FOND BOZORIDA INSTITUTSIONAL INVESTOR SIFATIDA	11-15
<i>Razzaqova E'zoza Yusup qizi</i> ISLOM MOLIYASIDA MUSHOKARA SHERIKCHILIK BITIMINING TUTGAN O'RNI	16-22
<i>Xudayqulova Nodira Qo'ldoshjonovna</i> HISSADORLIKKA ASOSLANGAN KRAUDFANDING FAOLIYATIDA INVESTOR HUQUQLARI HIMOYASI VA QIMMATLI QOG'OZLAR AYLANISHIDA VUJUDGA KELADIGAN MUAMMOLAR	23-28
<i>Salimov Islombek Bobir o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORAT: SOHAGA OID MUAMMOLAR VA ULARGA YECHIMLAR	29-34
<i>Odilov Nozimjon Jumanazar o'g'li</i> UCHINCHI TOMON PROVAYDERLARINING MIJOZ MOLIYAVIY MA'LUMOTLARIGA KIRISHINING HUQUQIY ASOSLARI	35-39
<i>Xudoyorov Fayzullo Sayfulla o'g'li</i> MUSHARAKA VA MUDARABAH INTEGRATSIYASI: O'ZBEKISTONNING UMUMIY SHERIKLIK KELISHUVI DOIRASIDA ISLOMIY MOLIYA VOSITALARI	40-46
<i>G'ulomov Shohruh Islomjon o'g'li</i> TRANSMILLIY KORPORATSIYALAR TOMONIDAN SOLIQ MILLIY BAZASI YEMIRLISHINING OLDINI OLIH USULLARI	47-50
<i>Shaimardanova Dilafruz</i> ETHICAL ASPECTS OF DIGITAL ESTATE MANAGEMENT: CONFIDENTIALITY, RESPECT FOR WILL, AND NORMS OF INHERITANCE LAW	51-58
<i>Xonzodabegim Raxmatova Utkir qizi</i> KIBER HUQUQ UCHUN YURISDIKSIYANI VA XALQARO HAMKORLIKNI TARTIBGA SOLINISHI	59-73
<i>Sabohat Abdullayeva</i> BLOKCHEYN ASOSIDAGI RAQAMLI SUD EKSPERTIZASI VOSITALARI	74-84

Asal Juraeva

CHOICE OF SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL LAW IN INTERNATIONAL
COMMERCIAL ARBITRATION85-91

Xudoyberdiyev Nuriddin Olloberdi o'g'li

KIBERHUQUQDA YURIDIKSIYA MASALALARI – ONLAYN MUHITDA QAYSI
DAVLAT QONUNCHILIGI QO'LLANILADI? 92-103

Rabbimov Shohruh

RAQAMLI ASRDA FUQAROLIK ERKINLIKLARI VA ULARNI
MUVOZANATLASH 104-112

Abbosjon Olimov

KIBER JINOYATLARNI TERGOV QILISH BILAN BOG'LIQ XALQARO ISO
STANDARTLAR VA ULARNI OZBEKISTON QONUNCHILIGIGA
INTEGRATSIYALASH 112-125

Mirzakarimova Dilafruz

KIBERXAVFSIZLIK VA YURISDIKSIYA CHEGARALARINI BELGILASH
MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI 126-134

Normurodova Behro'za Xolmo'minovna

RAQAMLI OCHIQ MANBALAR ORQALI DALILLAR TO'PLASH VA TERGOV
QILISHDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH..... 135-143

Gulomov Shokhrukh Islomjon ugli

REGULATORY FRAMEWORKS FOR METAVERSE PLATFORMS: CHALLENGES
AND OPPORTUNITIES..... 144-151

O'razbayev Laziz Shuhrat o'g'li

MAMLAKATIMIZDA RAQAMLI INFRATUZILMALARNI RIVOJLANTIRISH UCHUN
OLIB BORILAYOTGAN CHORA-TADBIRLARNING AHAMIYATI 152-158

Olimjonova Hulkar To'lqin qizi

MOLIYAVIY VOSITACHILAR ORASIDA SUG'URTA KOMPANIYALARINING
TUTGAN O'RNI 159-162

KIBER HUQUQ UCHUN YURISDIKSIYANI VA XALQARO HAMKORLIKNI TARTIBGA SOLINISHI

Xonzodabegim Raxmatova Utkir qizi

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Kiber huquqi yo'nalishi talabasi*

rakhmatovaxonzoda55@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter ma'lumotlariga transchegaraviy kirish va kiberjinoyatchilik yurisdiksiyasi bilan bog'liq jihatlarini ko'rib chiqish uchun shu kungacha joriy qilingan faoliyat va siyosat tahlil qilingan. Shuningdek, tahlilda kiberjinoyatchilik yurisdiksiyasi masalasini hal qiladigan xalqaro vositalar o'rganilgan; milliy sudlarda yurisdiksiya bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqish uchun huquqni muhofaza qilish organlari bilan Internet provayderlarning hamkorlik masalalariga atroflicha yondashilgan. Maqolada hozirgi kunda yuzaga kelayotgan xalqaro munozaralar va kelajakda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan holatlar ko'rib chiqiladi va shaxsiy nuqtai nazardan kelib chiqqan holda internet bilan bog'liq jinoyatlarni ochish va tergov qilish uchun kiber makondagi yurisdiksiyani hal qilishda har tomonlama asoslantirilgan takliflar berish yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Kiberjinoyatchilik, yurisdiksiya, transchegaraviy kirish, xalqaro hamkorlik, o'zaro huquqiy yordam.

Kirish. "Yurisdiksiya" atamasi odatda xatti-harakatlarni tartibga solish, nizolarni hal qilish va qarorlarni ijro etish bo'yicha davlat yoki sudning vakolat doirasini belgilaydi, bu tushuncha hududiylik va fuqarolik tamoyillari bilan chambarchas bog'liq. Biroq, jismoniy chegaralar va odatiy geografik cheklovlardan oshib ketadigan raqamli maydon bo'lgan kiber-makonning paydo bo'lishi ushbu an'anaviy kontsepsiya uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi va uni doimiy ravishda qayta baholash va qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Internetning o'ziga xos xususiyatlarini va kiber makondagi fuqarolik-

huquqiy munosabatlarni hisobga olgan holda, bu tushuncha g'ayrioddiy murakkablikka ega bo'ladi. U bir qator muhim masalalarni, shu jumladan bir davlat sudining turli mamlakatlarda jismonan bo'lgan tomonlar o'rtasidagi onlayn nizolarni ko'rib chiqish huquqini yoki davlatning o'z fuqarolariga ta'sir ko'rsatadigan xorijiy kompaniyalarning onlayn faoliyatini tartibga solish qobiliyatini ilgari suradi. Bu kiber-makon kontekstida, ayniqsa fuqarolik-huquqiy munosabatlar bilan bog'liq yurisdiksiya masalalarini chuqurroq o'rganishni talab qiladi. Shu munosabat bilan, ushbu dissertatsiyada kiber makondagi yurisdiksiyani aniqlashning nozik jihatlari o'rganiladi. Ilmiy ishda global, cheksiz va markazlashtirilmagan raqamli muhitda fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solish uchun yurisdiksiya kontsepsiyasini qayta ko'rib chiqish va moslashtirishning tanqidiy tahlilini o'tkazdik, nazariy yondashuvlarni, mavjud huquqiy normalarni sinchkovlik bilan tahlil qilgan holda ularning amaliy oqibatlarini baholadik. Turli yurisdiksiya modellari, ularning har biri yurisdiksiya kiber makonda qayerda va qachon qo'llanilishi kerakligi va ularning fuqarolik munosabatlarini tartibga solishdagi potentsial oqibatlari haqida alohida tushunchaga ega. Ushbu ilmiy ishning maqsadi an'anaviy yurisdiksiya kontsepsiyasining kiber makonga tatbiq etilishi to'g'risida aniqroq tushuncha berish, yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va yanada samarali yurisdiksiya tuzilmasini rivojlantirishning potentsial yo'llarini o'rganish, shuningdek, mumkin bo'lgan yechimlarni taklif qilish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni belgilashdir.

Kiber makondagi yurisdiksiya muammosini har tomonlama tahlil qilish uchun maqolada ushbu muammoning asosiy jihatlari tizimlashtirgan tarzda o'rganilgan. Ilmiy ishda kiber makondagi yurisdiksiya kontsepsiyasining tavsifi, raqamli muhitda yurisdiksiyani o'rnatish bilan bog'liq asosiy muammolar, muammoni hal qilish uchun taklif qilingan huquqiy nazariyalar va ushbu masala bilan bog'liq xalqaro qonunchilik va shartnomalarni o'z ichiga olgan turli yo'nalishlar keltirilgan. Bu esa zamonaviy raqamli muhitda yurisdiksiyani o'rnatish bilan bog'liq murakkabliklarni yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Metodologiya. An'anaviy ravishda huquqiy tadqiqotlar doirasi bilan cheklangan yurisdiksiyani o'rganish, raqamli davr kelishi bilan o'z chegaralarini

o'zgartirishga majbur bo'ldi. An'anaviy yurisdiksiya geografik hududlarga, muayyan faoliyat turlariga yoki muayyan shaxslarga nisbatan vakolatlarni belgilaydigan geofizik haqiqatlarga asoslangan edi. U aniq joylar va munosabatlar asosida huquqiy vakolatlar va sud qarorlarini qabul qilish uchun chegaralar va parametrlarni belgilaydi. Biroq, raqamli asrning kelishi ushbu geofizik taxminlarni shubha ostiga qo'ydi va yurisdiksiya tamoyillarini qanday tushunishimiz va qo'llashimiz haqida qayta ko'rib chiqishni talab qiladigan ko'plab murakkabliklarni keltirib chiqardi[1]. Internet aslida dunyoni "raqamli qishloq" ga aylantirdi, bu yerda faoliyat ko'pincha geofizik chegaralar bilan cheklanmaydi. Ushbu evolyutsiya an'anaviy yurisdiksiyaning asosini tashkil etuvchi demarkatsiyalarning yemirilishiga olib keldi. Kiber makon, geografik bo'lmagan ta'lim sifatida, yurisdiksiyaning an'anaviy qoidalarini qo'llash uchun qiyin bo'lib qolmoqda. Ushbu sohada amalga oshiriladigan bitimlar bir nechta yurisdiksiyalarga ta'sir qiladi, chunki ishtirokchilar dunyoning istalgan nuqtasidan o'zaro aloqada bo'lishlari va ma'lumotlar turli joylarda, ko'pincha bir vaqtning o'zida saqlanishi va qayta ishlanishi mumkin. Mavjud hududiylik modeli bu hodisani hisobga olmaydi. Oddiy onlayn o'zaro aloqada serverlar, kompaniya shtab-kvartiralar va bir nechta mamlakatlardan foydalanuvchilar ishtirok etishi mumkin, ularning har biri o'z huquqiy bazasiga ega. Savol tug'iladi: bunday vaziyatda qaysi mamlakat qonunlari qo'llanilishi kerakligini qanday aniqlash mumkin, agar Internet biron bir yurisdiksiya doirasi bilan cheklanmasa, uning mohiyati global bo'lsa, huquqni muhofaza qilishni qanday boshqarish kerak.

Olimlar va siyosatchilar tomonidan kiber makondagi hududiylik muammosi juda ko'p muhokamalarga sabab bo'lgan. Ervin Koxen tadqiqotda ta'kidlaganidek: mavjudlik"(presence) tushunchasi o'ziga xos yurisdiksiyadir, chunki u veb – saytlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn joylar kabi raqamli platformalardan keng foydalanish tufayli zamonaviy davrda sezilarli darajada rivojlangan"[2]. Subyekt shaxs yoki kompaniya bo'ladimi, jismonan u yurisdiksiyada bo'lmasligi mumkin, ammo raqamli platformalardagi faoliyati tufayli ushbu yurisdiksiya qonunlariga bo'ysunishi mumkin. Asosiy nuqta shundaki, umumiy yurisdiksiyani o'rnatish sudlanuvchi tomonidan "interaktiv" ijtimoiy tarmoqdan foydalanishning avtomatik natijasi emas.

Jeneva Internet platformasiga (Geneva Internet Platform) ko'ra, har bir mamlakat o'z fuqarolari, hududlari va obyektlari ustidan yurisdiksiyani amalga oshirish huquqiga ega. Biroq, yurisdiksiya va Internet o'rtasidagi munosabatlar noaniq bo'lib qolmoqda, chunki Internet global o'lchovga ega. Yurisdiksiya asosan dunyoning milliy hududlarga geografik bo'linishiga bog'liq, Internet esa an'anaviy davlat mexanizmlari orqali nazorat qilish qiyin (imkonsiz ham) bo'lgan transchegaraviy almashinuvni osonlashtiradi.

Yurisdiksiya masalasini hal qilishda uchta asos muhim ahamiyatga ega:

1. qaysi sud yoki davlat organi tegishli vakolatlarga ega (protsessual yurisdiksiya);
2. qanday qoidalar qo'llanilishi kerak (mazmunli yurisdiksiya);
3. sud qarorlarini qanday amalga oshirish kerak (ijro etuvchi yurisdiksiya).

Muayyan holatlarda yurisdiksiyani o'rnatish uchun quyidagi mezonlardan foydalaniladi:

hududiy tamoyil-davlatning o'z hududida shaxslar va mulk harakatlarini tartibga solish huquqi;

shaxsiyat printsiipi-davlatning o'z fuqarolarining harakatlarini qayerda bo'lishidan qat'i nazar tartibga solish huquqi (shuningdek, millat printsiipi deb ham ataladi)[3].

Natija. Internet kontekstida yurisdiksiya masalalari noyob va murakkabdir. Agar an'anaviy sharoitda harakat yoki bitim sodir bo'lgan joyni aniqlash odatda oson bo'lsa, kiber makonda vaziyat boshqacha. Internetdagi harakatlar bir joyda sodir bo'lishi, boshqa joyda qayta ishlanishi va uchinchisida oqibatlariga olib kelishi mumkin, bu esa yurisdiksiya maqsadlari uchun virtual olamda "sodir etilgan joy"ni aniqlashni juda murakkablashtiradi. Qonunlarning eksterritorial qo'llanilishi vaziyatni yanada chigallashtiradi. Shu asnodan savol yuzaga keladi: agar bir yurisdiksiyadan kelib chiqadigan onlayn faoliyat boshqasiga zarar yetkazsa, darsi davlat qonunlari qo'llaniladi va sud jarayoni qayerda o'tkazilishi kerak, davlat o'z qonunlarini o'z hududidan tashqarida onlayn harakatlarga javoban qo'llay oladimi? Bunday masalalarni hal qilish ko'pincha hududiy suverenitet tamoyillari va kiber makonda transmilliy huquqiy tartib zarurati o'rtasidagi ziddiyatga olib keladi.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish globallashtirilgan raqamli makonda yurisdiksiya muammolarini hal qilishda millatlar va ijtimoiy tarmoqlar duch keladigan murakkabliklarni ta'kidlaydi. Chegaralarni kesib o'tuvchi ijtimoiy tarmoqlarning xususiyatlari bir qancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki ular ko'plab huquqiy tizimlarning kesishishiga duch kelishadi. Bu qonun va normativ hujjatlarga qanday rioya qilish kerakligi haqidagi savolni keltirib chiqaradi[4]. Kiber makondagi yurisdiksiya muammolari kontekstida kiberxavfsizlik va ma'lumotlar buzilishi masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yahoo, Facebook va Equifax kabi yirik kompaniyalarning ma'lumotlar buzilishining alohida holatlari yurisdiksiya chegaralari xiralashib borayotgan global tarmoqdagi raqamli tizimlarning zaifligini ta'kidlaydi[5]. Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglament (GDPR) va Kaliforniya iste'molchilar maxfiyligi to'g'risidagi qonun (CCPA) kabi ma'lumotlar buzilishiga qarshi kurashish kabi Qonunchilik choralari ko'pincha xalqaro miqyosda qo'llash muammolariga duch keladi va ularning samaradorligiga shubha tug'diradi[6]. Axborot kommunikatsiya asri, bir tomondan, katta hajmdagi shaxsga doir ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa, boshqa tomondan, ularni himoya qilish va ulardan to'g'ri foydalanish bilan bog'liq muammolarni kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi ko'plab qonunlarning asosiy elementi bo'lgan "maxfiylikni boshqarish" tushunchasi tobora ko'proq tanqid qilinmoqda. Jismoniy shaxslar ko'pincha o'zlarining ma'lumotlarini murakkab raqamli tizimlar va turli yurisdiksiyalarda qanday ishlatilishini to'liq nazorat qila olmaydilar va tushunmaydilar[7]. Yana bir o'ziga xos muammo-bu ijtimoiy tarmoqlarda transchegaraviy faoliyat bilan bog'liq holatlarga nisbatan qo'llaniladigan huquqni aniqlash. Ijtimoiy tarmoqlarning global mavjudligi huquqiy nizolar yuzaga kelganda qaysi davlat qonunchiligini qo'llash kerakligini aniqlash muammosini keltirib chiqaradi[8]. Masalan, O'zbekiston fuqarosi o'z mamlakatida qonuniy bo'lgan, ammo ushbu tarkib mavjud bo'lgan mamlakat qonunlariga zid bo'lgan materiallarni nashr etadigan vaziyat yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda amaldagi qonunni aniqlash advokatlar va sud organlari o'rtasida yuzaga kelayotgan asosiy hal qilish qiyin bo'lgan vaziyatligicha qolmoqda. Shu nuqtai nazardan yana bir masala-sud

qarorlarining bajarilishi. Ba'zan, hatto bir mamlakatda sud boshqa mamlakatda ro'yxatdan o'tgan ijtimoiy tarmoq to'g'risida qaror qabul qilsa ham, raqamli sohada xalqaro transchegaraviy ijro shartnomalari yo'qligi sababli ushbu qarorni amalga oshirish qiyin bo'lishi mumkin[9]. Bundan tashqari, ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylik ijtimoiy tarmoqlarning transchegaraviy faoliyati kontekstida muhim yurisdiksiya muammolarini keltirib chiqaradi. Ma'lumotlarni himoya qilish standartlari va qoidalari har bir mamlakatda farq qiladi. Masalan, Yevropa Ittifoqining ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglamenti (GDPR) ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylik bo'yicha qat'iy qoidalarni belgilaydi. Biroq, ushbu qoidalar Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lmagan mamlakatlarning qonunlariga zid bo'lishi mumkin, bu esa xalqaro miqyosda ishlaydigan ijtimoiy tarmoqlar uchun qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi[10].

O'zbekiston Respublikasida raqamli qonunchilikni rivojlantirishda 2019 yilda "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinishi bilan izchil qadam qo'yildi. U shaxsiy ma'lumotlarni, shu jumladan ijtimoiy tarmoqlar doirasida himoya qilish uchun asos yaratib, O'zbekiston qonunchiligini xalqaro standartlarga yaqinlashtirdi, ammo bu taraqqiyot bilan ham e'tiborga molik muammolar mavjudligini ta'kidlash joiz. Ulardan asosiylari qonunlarni nomuvofiq qo'llash va kontentni moderatsiya qilish va yurisdiksiya kabi asosiy masalalarda aniqlik yo'qligi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarning global xususiyati O'zbekiston kabi milliy yurisdiksiyaga yo'naltirilgan mamlakat uchun alohida muammolarni keltirib chiqarmoqda. O'zbekistonning raqamli asr bilan o'zaro aloqasi mamlakat ijtimoiy tarmoqlarni fuqarolik-huquqiy tartibga solishni tobora faol ravishda joriy etishga olib keldi. Biroq, tez-tez sodir bo'lganidek, texnologiyaning rivojlanishi raqamli imkoniyatlarni muvozanatlash va fuqarolarning asosiy huquqlarini himoya qilish uchun huquqiy islohotlarda tegishli o'zgarishlarni talab qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ijtimoiy tarmoqlarning transchegaraviy faoliyati bilan bog'liq yurisdiksiya masalalari murakkab va ko'p qirrali tuzilishga ega. Ushbu masalalar qonun chiqaruvchi, tartibga soluvchi organlar va ijtimoiy media operatorlarining chuqur tahlili va e'tiborini talab qiladi. Raqamli huquq sohasida ushbu muammolarni samarali hal

qilish uchun kelishilgan xalqaro huquqiy bazani ishlab chiqish zarurati hozirgi kunda har qachongidan ham dolzarbdir. Ushbu muammolarni hisobga olgan holda, raqamli davr yurisdiksiya va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalariga yangi yondashuvlarni izlash vazifasini o'z zimmasiga oladi. Bu nafaqat kiberxavfsizlik choralarni kuchaytirish va mavjud ma'lumotlarni himoya qilish tamoyillari va usullarini qayta ko'rib chiqishni, balki doimiy o'zgaruvchan raqamli landshaftni boshqarishga qodir bo'lgan innovatsion va dinamik huquqiy choralarni ham talab qiladi. Masalan, ushbu sohada xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarurati tobora ravshanlashmoqda. Bu global raqamli makon sharoitida samarali bo'ladigan va yangi muammolar va imkoniyatlarga munosib javob bera oladigan ma'lumotlarni himoya qilishning keng qamrovli qoidalarini ishlab chiqishga imkon beradi.

Muhokama. Kiber makondagi yurisdiksiya muammolariga javoban, ijtimoiy tarmoqlarning transchegaraviy faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan turli xil xalqaro huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi. Ular asosan xalqaro miqyosda turli xil huquqiy vositalar va shartnomalar orqali aniqlanadi. Ushbu hujjatlar, o'z navbatida, kiber huquq sohasidagi milliy qonunchilikning rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. O'ziga xos mezon bo'lib xizmat qiladigan asosiy xalqaro vositalar orasida Yevropa ittifoqining ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglamentini (GDPR) ajratib ko'rsatish kerak. Ushbu reglament GDPRga muvofiqligini nazorat qilish va kafolatlash uchun har bir a'zo mamlakatda ma'lumotlarni himoya qilish organlarini (DPA) tashkil etishni belgilaydi[11]. Yevropa Ittifoqi doirasida faoliyat yuritadigan ijtimoiy media platformalari shaffoflik, adolat va mas'uliyat bilan bog'liq GDPR tamoyillarini qo'llashlari shart. Agar ularga rioya qilinmasa, kompaniyaning global yillik aylanmasining 4 foizigacha bo'lgan jiddiy sanksiyalar kutilishi mumkin[12]. Global ta'sirga ega bo'lgan ushbu hujjat butun dunyo bo'ylab tegishli qonunchilikni shakllantirishga katta hissa qo'shdi. BMTning fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktining normalari ham universal darajada muhimdir. Ushbu hujjat ijtimoiy tarmoqlarning asosiy tamoyillarini, shu jumladan maxfiylik va so'z erkinligini belgilaydi[13]. Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha birinchi majburiy xalqaro hujjat "Shaxsiy ma'lumotlarni avtomatik

ravishda qayta ishlashga oid shaxslarni himoya qilish to'g'risida"gi 108-Konvensiya hisoblanadi. U shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash bilan bog'liq mumkin bo'lgan suiiste'mollardan sezilarli darajada himoya qiladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining maxfiylikni himoya qilish va shaxsiy ma'lumotlarning transchegaraviy oqimlari bo'yicha ko'rsatmalarini alohida ta'kidlash kerak, bu ushbu sohada xalqaro standartlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mintaqaviy nuqtai nazardan, Afrika Ittifoqining kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi Konvensiyasi va Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hamkorlik tashkilotining maxfiyligi to'g'risidagi Konvensiya tegishli mintaqalarning ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy sharoitlarining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, milliy qonunlarni uyg'unlashtirish, tergov usullarini takomillashtirish va mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish orqali Internet va kompyuter jinoyatchiligiga qarshi kurashishga qaratilgan birinchi xalqaro shartnoma bo'lgan Budapesht kiber jinoyatlar to'g'risidagi konvensiya alohida ahamiyat kasb etadi. Xalqaro miqyosda qo'llab-quvvatlangan Budapesht konvensiyasi kiberjinoyatchilikka qarshi keng qamrovli qonunchilikni ishlab chiqayotgan har qanday mamlakat uchun namunadir. Shuningdek, u shartnomaga a'zo davlatlar o'rtasida xalqaro hamkorlik uchun asos yaratadi. Biroq, bunday Konvensiyaning kiberhujum kabi ko'p qirrali va dinamik sohadagi samaradorligi munozarali bo'lib qolmoqda. U 2001-yilda Budapeshtda imzolangan va hozirda Yevropa Kengashiga a'zo davlatlardan tashqari AQSh, Kanada va Yaponiyani o'z ichiga olgan 60 dan ortiq davlatlar tomonidan imzolangan va ratifikatsiya qilingan[14]. Biroq Budapesht konvensiyasi maxfiylik va ma'lumotlarni himoya qilish masalalariga yetarlicha e'tibor bermagani uchun tanqid qilindi. Bundan tashqari, hatto umumiy xalqaro vositaning mavjudligi ham kiber makonda yurisdiksiya bilan bog'liq muammolarni istisno etmaydi, chunki konvensiyani qo'llash har bir ishtirokchi mamlakatning milliy qonunchiligiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan yurisdiksiya davlatning o'z qonunchiligi va protsessual normalarini raqamli muhitda sodir bo'layotgan vaziyatlarga qo'llash qobiliyati va huquqini anglatadi. Biroq, kiber jinoyatlar dunyoning istalgan nuqtasidan kelib chiqishi va turli mamlakatlar aholisiga zarar yetkazishi mumkin, shuningdek,

xalqaro va milliy qonunlarni muvofiqlashtirish va davlatning o'z qonunlarini boshqa yurisdiksiyalardagi shaxslarga nisbatan qo'llash huquqi to'g'risida savollar tug'iladi. Internet yurisdiksiyasi murakkab masala bo'lib, unga turli mamlakatlarda yondashuv sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Masalan, Qo'shma Shtatlarda Oliy sud texnologiyaning shaxsiy yurisdiksiyaga ta'siri masalasini hali ko'rib chiqmagan. Shunga qaramay, quyi sudlar hamma uchun ochiq bo'lgan veb-saytni yaratish va saqlashning o'zi ushbu sayt mamlakatning barcha shtatlarida yurisdiksiyaga ega degani emas degan xulosaga kelishdi. Biroq, ijtimoiy platformalarda ma'lumotlarni himoya qilishni tartibga solish markazlashtirilmagan tarzda amalga oshirilganligi sababli ushbu veb-saytlar bilan bog'liq nizolar yuzaga kelgan taqdirda yurisdiksiya masalasi ochiq qolmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlarida maxfiylik to'g'risidagi qonunchilikka rioya qilish uchun mas'ul bo'lgan asosiy tashkilot Federal Savdo Komissiyasi (FTC) hisoblanadi. U bolalarning onlayn maxfiyligini himoya qilish to'g'risidagi qonun (COPPA) va Privacy Shield maxfiylikni himoya qilish dasturiga rioya qilinishini nazorat qiladi. Biroq, FTCning ijro etuvchi funksiyalari, ayniqsa, yirik texnologik kompaniyalar bilan to'qnashganda, yetarli emasligi uchun tanqid qilindi[15].

Boshqa tomondan, Germaniya hukumati mamlakatda mavjud bo'lgan har qanday veb-sayt qonunchilikka bo'ysunishini anglatuvchi norma qabul qilish orqali yanada izchil yondashuvga o'tdi. Ushbu qonunga binoan, Internet-provayderlarga Germaniya qonunlarini buzganlik uchun javobgarlik belgilangan, agarda ular nomaqbul kontent mavjudligini bilsa va uni olib tashlash imkoniyati bo'la turib buni qilmagan bo'lsa. Ushbu qonun Germaniya va "CompuServe" kompaniyasi o'rtasidagi bahsning natijasi bo'lib, unda nemis hukumati "CompuServe"ni pornografik kontentga kirish huquqini berishda ayblash bilan tahdid qilgan. Ushbu tahdidlarga javoban "CompuServe" butun dunyo bo'ylab foydalanuvchilari uchun ma'lum yangiliklar guruhlariga kirishni cheklab qo'ydi[16]. Malayziyada yangi kiber makon to'g'risidagi qonun mamlakat yurisdiksiyasini sezilarli darajada kengaytirdi. Ushbu qonun loyihasi, agar ma'lum bir vaqtda kompyuter, dastur yoki ma'lumotlar Malayziyada bo'lsa yoki Malayziyadagi kompyuterga ulangan bo'lsa, har qanday shaxs tomonidan har

qanday joyda, shu jumladan Malayziyadan tashqaridagi hududda sodir etilgan barcha jinoyatlarga nisbatan qo'llanilishini nazarda tutadi[17].

Dunyoning narigi tomonida, Xitoyda “Kiberxavfsizlik to'g'risida” va “Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risida”gi qonun internetdagi shaxsiy ma'lumotlarni, shu jumladan ijtimoiy platformalardagi ma'lumotlarni ishonchli himoya qiladi. Xitoyning kibermakon ma'muriyati (CAC) kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish harakatlarini muvofiqlashtirish va nazorat qilish uchun javobgardir. Yaponiyada ijtimoiy platformalarni tartibga solish Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risida”gi qonun (APPI) orqali amalga oshiriladi. Ushbu qonunni nazorat qilish va amalga oshirish maqsadida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish komissiyasi (PIPC) tashkil etildi. Ushbu yurisdiksiyalarda nazorat va ijro mexanizmlari mavjudligiga qaramay, ijtimoiy platformalarning tez evolyutsiyasi va transmilliy ma'lumotlar oqimlarining murakkab tabiati jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish natijasida ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishning xalqaro yondashuvlari sezilarli darajada farq qilishini kuzatish mumkin. Har bir yurisdiksiyaning o'ziga xos maqsadlari va tamoyillari bilan belgilanadigan qonunchilik choralari, shuningdek, muvofiqlik mexanizmlari ham xilma-xildir. Milliy qonunlarni onlayn faoliyatga tatbiq etishning murakkabligi, ayniqsa, bir yurisdiksiyadan kelib chiqadigan harakatlar boshqasiga zarar yetkazganda yuzaga keladi. Xuddi shu vaziyatda hududiy suverenitet tamoyillari va kiber makonda transmilliy huquqiy tartib zarurati o'rtasida keskinlik mavjud. Bu raqamli huquqlar sohasidagi xalqaro muloqot va hamkorlikning ahamiyatini ta'kidlaydi, shuningdek, internetni tartibga solishda yangi yondashuvni yaratish zarurligini ko'rsatadi. Xalqaro tajriba asosida O'zbekiston uchun qoidalarni nazorat qilish va amalga oshirishning ishonchli va samarali mexanizmini ishlab chiqish foydali bo'lishi mumkin. Bu nafaqat vakolatli organga (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi davlat personallashtirish markazi shaxsiy ma'lumotlar sohasidagi vakolatli davlat organi hisoblanadi) tegishli vakolatlar berishni, shuningdek qonun talablarini buzganlik uchun qattiq jazolarni belgilashni nazarda tutadi. Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik huquqni muhofaza qilish faoliyati

samaradorligini oshirishi mumkin. Murakkabliklarga qaramay, ijtimoiy platformalar uchun ishonchli nazorat va ijro mexanizmlarini ishlab chiqish foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va ushbu platformalarning yaxlitligini saqlash uchun juda muhimdir. Ijtimoiy media platformalari global miqyosda ishlaydi va turli mamlakatlardan milliardlab foydalanuvchilarni qamrab oladi. Boyd va Ellison ta'kidlaganidek, ijtimoiy tarmoqlarning hayotning barcha sohalariga kirib borishi natijasida odamlar kiber makonda yurisdiksiya va fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solishning misli ko'rilmagan muammolariga duch kelishmoqda. Dunyo bo'ylab milliardlab foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatadigan Facebook, Twitter, Instagram va boshqa platformalar fenomeni yangi huquqiy muammolarni kuchaytirdi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, ijtimoiy tarmoqlar uchun eng katta muammo - turli xil milliy qonunlar labirintida harakat qilish[18]. Ushbu platformalar uchun tartibga solish mexanizmlari turli darajalarda ishlab chiqilgan, ammo ko'pincha ularning ishlashi bilan bog'liq murakkab muammolarni samarali hal qila olmaydi. Gillespi ta'kidlaganidek, ijtimoiy tarmoqlar odamlar fikr almashishda erkin bo'lgan platformalar bo'lsa-da, aslida bu platformalar xususiy kompaniyalar nazorati ostida bo'ladi. Aynan shu tashkilotlar tarkibni moderatsiya qilish qoidalari va tartiblarini belgilaydi, bu ularning huquqiy javobgarligi va foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontent uchun javobgarlik darajasi to'g'risida muhim savollarni tug'diradi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, kiber makonda fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solishning asosiy dilemmasi milliy yurisdiksiyani global Internet makoniga joylashtirishdir. Xitoy misolida ko'radigan bo'lsak, davlat o'z qonunlarini ijtimoiy tarmoqlardagi ma'lumotlarni nazorat qilish uchun qo'llaydi, bu ko'pincha inson huquqlarining buzilishiga olib keladi. Masalaning murakkabligi milliy qonunlarni raqamli makonda qo'llash bo'yicha xalqaro hamkorlikka bo'lgan ehtiyojni ta'kidlaydi. Milliy darajada yurisdiksiyalar to'qnashuvi ijtimoiy tarmoqlarga nisbatan qo'llaniladigan qoidalar va qonunlarning farqida namoyon bo'ladi. Masalan, AQShda "Aloqa odob-axloq qoidalariga rioya qilish to'g'risida" gi Qonunning 230-bo'limi ijtimoiy tarmoqlarni foydalanuvchilar tomonidan joylashtirilgan kontent uchun qonuniy

javobgarlikdan keng himoya qiladi. Biroq, bu yondashuv zararli kontent tarqalishini to'xtata olmagan uchun tanqid qilinmoqda. Yevropa Ittifoqida, aksincha, ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglament (GDPR) shaklida tartibga solishga nisbatan faolroq yondashuv qabul qilindi, ammo maxfiylik buzilishlarini bartaraf etishda ushbu reglamentning samaradorligi hali ham so'roq ostida qolmoqda. Platformalarni o'zini o'zi boshqarish bilan bog'liq masala ham juda muhim, misol uchun kontent masalalarini hal qilishda "Oliy sud" sifatida taqdim etilgan Facebook kontentini nazorat qilish kengashi shaffoflik va mas'uliyat yo'qligi uchun tanqidga uchradi. Xalqaro tartibga solishning ham o'ziga xos qiyinchiliklari bor. Kiberjinoyatchilik bo'yicha Budapesht konvensiyasi xalqaro hamkorlikda muhim qadam sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, ba'zi mamlakatlar, shu jumladan Xitoy ham qo'shilmadi. Kiber makonda majburiy xalqaro xulq-atvor me'yorlarini o'rnatishga urinishlar, masalan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining hukumat ekspertlari guruhi tomonidan qilingan sa'y-harakatlar ham kutilgan natijani bermadi. Kontentni avtomatik ravishda moderatsiya qilish va shifrlash kabi texnologik yechimlar ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishning huquqiy sohasiga hissa qo'shdi. Biroq, bu yondashuvlar ham o'z cheklovlariga ega. Avtomatlashtirilgan moderatsiya tizimlari ko'pincha inson tili va madaniy kontekstning o'ziga xos xususiyatlari bilan kurashadi, bu esa aksariyat hollarda xatolarga olib keladi. Shifrlash, maxfiylikni himoya qilish darajasini ta'minlasa-da, huquqni muhofaza qilish organlariga xalaqit berishi va noqonuniy faoliyatni rag'batlantirishi mumkinligi uchun tanqid qilinadi. Kiber makonda yurisdiksiyani aniqlash va o'rnatish internetning noyob, global va markazlashtirilmagan xususiyati tufayli muhim va qiyin vazifadir. Yurisdiksiyaning an'anaviy tushunchalari va tamoyillari geografik chegaralar xiralashgan va hududiylik yangi ahamiyatga ega bo'lgan raqamli makon sharoitida jiddiy sinovdan o'tkazilmoqda va qayta ko'rib chiqilmoqda. Xalqaro qonunchilik va ushbu muammoni tartibga soluvchi yondashuvlar hali ham universal va samarali yechimni taklif qila olmaydi, olimlar va amaliyotchilarda faol munozaralarni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishning mavjud mexanizmlari bir qator cheklovlarga ega va har doim ham ushbu platformalar bilan bog'liq muammolarni

samarali hal qila olmaydi. Tarkibni moderatsiya qilish, maxfiylikni himoya qilish va turli yurisdiksiyalarda so'z erkinligini ta'minlash muhimligini hisobga oladigan yanada keng qamrovli, ko'p bosqichli yondashuv zarur. Axborot vositachisi bo'lgan ijtimoiy media platformalari so'z erkinligi va bir yurisdiksiyadan boshqasiga o'zgarib turadigan huquqiy majburiyatlarga rioya qilish o'rtasida nozik muvozanatni ta'minlashi kerak, shuningdek, global foydalanuvchilar bazasi va ko'plab milliy qonunlar sharoitida harakat qilishda ijtimoiy media platformalari duch keladigan noyob qiyinchiliklarni alohida ta'kidlash kerak. Bularning barchasi fuqarolik-huquqiy munosabatlar kontekstida kiber makonni tartibga solishda yanada moslashuvchan va samarali yondashuvlarni ishlab chiqish maqsadida ushbu muammoni yanada o'rganishning dolzarbligi va ahamiyatini ta'kidlaydi.

REFERENCES:

1. Rosenblatt, B. (n.d.). Principles of Jurisdiction. URL: <https://cyber.harvard.edu/property99/domain/Betsy.html>; 1-5 pages.
2. Ervin Cohen & Jessup LLP. (2021, December 16). Personal Jurisdiction in the Digital Age. JD Supra. Retrieved from URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/personal-jurisdiction-in-the-digital-age-1003916/>.
3. Digital Watch. (n.d.). Jurisdiction. Geneva Internet Platform. Retrieved from URL: <https://dig.watch/topics/jurisdiction>;
4. Goldsmith, J. (2007). Who controls the Internet? Illusions of a borderless world. Strategic Direction, 23(11);
5. Sasha Romanosky and others, Content analysis of cyber insurance policies: how do carriers price cyber risk?, Journal of Cybersecurity, Volume 5, Issue 1, 2019, tyz002, URL: <https://doi.org/10.1093/cybsec/tyz002>; 5-10 pages.
6. Solove, D. J. (2021). The Myth of the Privacy Paradox. George Washington Law Review, 89(1), 1-51. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3536265; 1-51 pages.
7. Solove, D. J. (2013). Five myths about privacy. The Washington Post.
8. Trachtman, J. P. (2008). The economic structure of international law. Harvard University Press.
9. Berman, J., & Bruening, P. (2001). Is privacy still possible in the twenty-first century?. Social Research, 306-318;
10. Kuner, C. (2017). Reality and illusion in EU data transfer regulation post Schrems. German Law Journal, 18(4), 881-918;
11. European Parliament and Council of the European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Retrieved from URL: <https://gdpr-info.eu/>.

12. Mayer-Schonberger, V., & Padova, Y. (2015). Regime change: enabling big data through Europe's new data protection regulation. *Colum. Sci. & Tech. L. Rev.*, 17, 315.
13. Организация Объединенных Наций. (1966). Международный пакт о гражданских и политических правах. Перевод на русский язык. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
14. Council of Europe. (n.d.). Parties/Observers to the Budapest Convention and Observer Organisations to the T-CY. Retrieved from URL: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/parties-observers>.
15. Hoofnagle, C. J., & Whittington, J. (2013). Free: accounting for the costs of the internet's most popular price. *UCLA L. Rev.*, 61, 606.
16. Andrews, E. L. (n.d.). CompuServe Executive Indicted in Germany on Pornography Charges. *The New York Times*. URL: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/cyber/week/041797germany.html>
17. Rosenblatt, B. (n.d.). Principles of Jurisdiction. URL: <https://cyber.harvard.edu/property99/domain/Betsy.html>
18. Koseff, J. (2019). *The twenty-six words that created the Internet*. Cornell University Press
19. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
20. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
21. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.